

УДК 164.02:111.11:316.77

DOI <https://doi.org/10.32782/apfs.v037.2022.17>**Б. В. Скворонський**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5413-6630>доцент кафедри дизайну та реклами
історико-філософського факультету

Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова

ОНТОЛОГІЧНИЙ ВИМІР ЗНАКУ ТА ЙОГО РОЗУМІННЯ В АМЕРИКАНСЬКІЙ І ЄВРОПЕЙСЬКІЙ ТРАДИЦІЯХ

Постановка проблеми. Методологічну парадигму гуманітарних наук ХХ та початку ХХІ століть можна охарактеризувати двома загальними тенденціями, однією з яких є проникнення у дослідження з гуманітарних дисциплін, зокрема з філософії, культурології та мистецтвознавства, методів точних наук та лінгвістики. Іншу тенденцію можна побачити у намаганні отримати в межах гуманітарних наук метод, здатний давати точні результати, виходячи із засобів «суворої» логіки. В першому випадку формується так званий «структурний» напрям досліджень, пов'язаний із вивченням функціонування знаків та знакових систем у культурі. В другому випадку формується напрям філософської феноменології, яка, за словами засновника такої дисципліни Е. Гуссерля, є «відкриттям дослідження у філософії» [4], та пов'язані з нею екзистенціалізм і герменевтика.

У зв'язку зі сказаним актуалізуються дві проблеми. Перша полягає у тому, що в науці про функціонування знаків існують дві традиції, які йдуть відповідно від Ф. де Соссюра і Ч. Пірса: європейська й американська, семіологія і власне семіотика. Різниця між ними, на перший погляд, може здатися досить поверхневою, що і зумовило певне змішання цих традицій, яке можна спостерігати у працях, наприклад Р. Барта, У. Еко чи Ю. Лотмана, де автори, оперуючи поняттями семіотики Ф. де Соссюра, через декілька сторінок можуть застосовувати терміни, характерні для американської школи, і все це в одному контексті, з огляду на те, що обидві традиції апелюють до одного центрального поняття – знаку. Аналогічне змішування термінів цих традицій можна спостерігати і в інших авторів. Між тим, як буде показано нижче, відмінність у підході до знаку лежить далеко не лише у самій термінології, а навпаки, саме різниця в термінології веде до значно більш глибокої різниці у підході до знаку в рамках двох вказаних наукових традицій.

Знак, який є комунікатом за своєю сутністю, як правило, завжди розглядався з точки зору комунікації, тобто як засіб передавання інформації, тоді як роль самої комунікації у наш час докорінно переосмислюється. Проникнення комунікації у всі сфери життєдіяльності суспільства, «густо-

та» комунікаційних мереж та засилля «надлишкової» інформації призводять до того, що розуміння комунікації як засобу поширення знань поступається місцем більш широкому розумінню останньої: як процесу, в якому символічно оформлюється і переоформлюється ідентичність людини як учасника комунікативного процесу. Особливою актуальності це набуває зараз, коли ідентичність, як цивілізаційна, так і ціннісна та культурна, набула ключового значення у всіх процесах, що відбуваються у нашій державі.

Відповідно до сказаного вище переосмислення вимагає і роль знаку як центрального елементу комунікативного процесу, що, на наш погляд, варто розпочати з онтологічного виміру останнього, а саме розглянути знак у відношенні середовища його існування, яким є свідомість людини. Останнє становить другу із вказаних вище проблем. Шляхи вирішення такої проблеми спонукають нас звернутися до відповідної методики у філософії, якою є феноменологія у її трансцендентальній (Е. Гуссерль) та екзистенційній (М. Гайдеггер) традиціях.

З огляду на сказане **метою цієї публікації** є виявлення онтологічного виміру функціонування знаку як засобу комунікації відповідно до семіологічної та семіотичної наукових традицій.

Виклад основного матеріалу. Поняття знакової системи було сформульоване в лінгвістиці Ф. де Соссюром щодо відокремлення явища мови від більш загального явища мовленнєвої діяльності. Вчений вважає «можливість утворювати мову, тобто систему роздільних знаків, які відповідають роздільним поняттям», «природною для людини» [17, с. 35]. Знак, за Ф. де Соссюром, – це поєднання акустичного образу та поняття, яке реалізується в певному матеріальному утворенні. У розмовній мові таким утворенням є акустичні хвилі, форми яких набуває образ, а мова в такому випадку – «це система знаків, в якій визначальним явищем є об'єднання змісту (поняття) та акустичного образу» [17, с. 39].

Уточнюючи поняття «мова», слід вказати на те, що обидві частини мовного знаку – поняття і акустичний образ – однаковою мірою мають психічний характер, тобто є феноменами свідомості

людини і поєднуються між собою засобом асоціації. Акустичний образ не є матеріальним об'єктом, а є уявленням про цей об'єкт, отримуваним за допомогою органів чуття – чуттєвим образом, «психічним відбитком звуку». Аналогічним чином поняття є аналогом об'єкта зовнішнього світу, отриманим за посередництвом логіки. Дотримуючись термінології Ф. де Соссюра, слід уточнити поняття знаку як цілого, що складається із означуваного та означника. Під означуванним слід розуміти поняття, а під означником – акустичний образ. Знак є їх поєднанням. Слід ще раз підкреслити, що обидва складники знаку є явищем психічним, але сам знак при цьому має подвійну природу: як психічного відбитку у свідомості людини, так і в матеріальній формі (звук, зображення, рух і т.д.) [17, с. 78].

Зауважимо, що американська школа семіотики пропонує іншу модель комунікативного процесу, в якому «дещо функціонує як знак». Так, Ч. Морріс називає такий процес семіозом (дією знаків), при тому, що в ньому беруть участь три компоненти: знаковий засіб – те, що виступає як знак, десигнат (який іноді називають референтом) – те, на що вказує знак та інтерпретант – зміст (того, на що вказує знак), який враховується інтерпретатором за посередництвом знаку. Семіоз, або дію знаків, Ч. Морріс визначає як засіб, що дозволяє одному явищу враховувати інше за допомогою третього, посередницького класу явищ. Інтерпретант не входить безпосередньо до поняття знаку, а виступає як засіб, за допомогою якого знак здійснює свою функцію [15].

Можна побачити, що наведене трактування терміна знаку відрізняється від трактування, яке цей термін має у теорії Ф. де Соссюра. Знак тут не є нероздільною сукупністю поняття та образу. Поняття інтерпретанта, яке, з огляду на його ментальну сутність, можна було би прирівняти до терміна «означуване», Ч. Морріс виносить за межі знаку і вкладає в нього значення «засобу» або «дії» самого знаку, що своєю чергою полягає у тому, що несе у собі зміст знаку інтерпретаторові – особі, що сприймає знак. Крім того, існує поняття десигнату, яке є двояким – може включати як існуючі реально, так і неіснуючі об'єкти. Таким чином, знак викликає уявлення про десигнат, що виникає у свідомості інтерпретатора за допомогою інтерпретанта, який одночасно є тією чи іншою психічною формою цього уявлення.

Як впливає зі сказаного, обидві наведені концепції – Ф. де Соссюра і Ч. Морріса – описують феномен комунікації між індивідами у разі опосередкування знаків, але функція і функціонування знаку в кожній концепції є різною. В першому випадку знак є іманентним свідомості людини, у якій він власне перебуває як єдність означуваного й означника, тоді як у другому – знак є трансцен-

дентним свідомості і впливає на неї ззовні, в процесі семіозу – дії знаку. Проте положення, в якому обидві теорії сходяться, можна побачити у посередницькій функції знаку, тобто в тому, що знак виступає *замість* певної речі, заміщує цю річ, а тим самим презентує її зміст для свідомості. Знак у такому відношенні виступає як інваріантна одиниця змісту. Будь-який зміст, з такої точки зору, полягає у способі артикуляції – типі протиставлення і поєднання інваріантів, тобто співвідношення змісту і форми. Такий підхід лягає в основу структуралізму як методу дослідження і стає основною визначальною категорією семіотики.

Розуміння знаку як тексту, що прийняте у постструктуралізмі, слід виводити не з класичної лінгвістичної моделі Ф. де Соссюра, що передбачає однозначне відношення означуваного до означника, а із конотативної моделі Р. Барта, розробленої ним щодо визначення міфу, згідно з якою «міф є особливою системою і особливість ця полягає в тому, що він створюється на основі певної послідовності знаків», тобто синтагматичної побудови, «яка існує до нього і є вторинною семіотичною системою. Знак першої системи стає лише означником у другій системі» [2, с. 78]. Тобто означуване знаку залишається незмінним, зберігаючи єдність із означником, але означник змінюється залежно від контексту.

У такому відношенні необхідно звернути увагу на антитезу «твору» і «тексту» у Р. Барта [1] та «фенотексту» і «генотексту» у Ю. Крістєвої [10, с. 293–386]. В першому випадку твір виступає як сугестивний чинник, що здійснює вплив на свідомість, навіюючи їй означуване, тобто певний готовий зміст, тоді як текст, що виступає як генеративне начало, долає такий зміст, пропонуючи свідомості певну множину означників («кодів»), які взаємодіють між собою. Ці означники, своєю чергою, є цілком самостійними знаками, кожний з яких має своє означуване, а отже, впливаючись у ціле, вони набувають нового змісту (означниками якогостають), не втрачаючи при цьому попереднього змісту, який лише редукується, але не зникає.

Таким чином, виникає певний невисловлений зміст, що продовжує існувати і діяти (але неявно) на рівні вторинної семіотичної системи. Дія такого феноменологічно редукованого змісту відповідає поняттю «слід» у Ж. Дерріда [5]. «Слід» – це артикуляція, яка не артикулюється, тобто зміст, що не висловлюється, а вірніше, це певна потенційна можливість артикуляції – те, що читається «між рядків». Отже, виникає ніби два рівні сигніфікації, на кожному з яких відбувається артикуляція змісту означуваного за звичним семіотичним принципом протиставлення і співставлення елементів. Проте взаємодія між рівнями не вичерпується лише двома названими операціями, оскільки знаки нижчого рівня (конотативного,

рівня «тексту», за Бартом) функціонують на вищому рівні (денотативному, рівні «твору») як означники. На нижчому рівні, з точки зору вищого рівня, немає повноцінних знаків, а є лише означники. Це означає, що знак нижчого рівня не може бути прямо співвіднесеним із означуванним вищого рівня, а повинен зазнати трансформації, замаскувати своє означуване, приховати свій зміст для того, щоб перейти на вищий рівень і посісти своє місце у синтагматичній структурі повідомлення. Так виникає характерне для постструктуралізму і філософії постмодернізму загалом поняття *транспозиції* – операції перенесення змісту із неявного стану в наявний.

Для того щоб змоделювати принцип транспозиції, Крістева звертається до концепції діалогу М. Бахтіна. Згідно з концепцією Бахтіна, дослідниця розглядає означувальну діяльність, тобто письмо, як суб'єктну діяльність: «ми повинні зрозуміти психічний механізм письма як слід його діалогу із самим собою (з іншим)» [18, с. 175]. Тобто суб'єкт письма (оповіди, у літературному тексті) перебуває у стані діалогу з «іншим» – суб'єктом читання або «отримувачем». Такий підхід передбачає постійну спрямованість, вплив на суб'єкта письма, на «іншого», в результаті чого формується текст. Проте діалогічний зв'язок передбачає і зворотню дію. Суб'єкт письма у процесі діалогу з «іншим» видозмінюється, переходить у позицію «іншого» (отримувача), стаючи, таким чином, іншим стосовно позиції «Я-Я». Важливо підкреслити, що така зміна позиції полягає, як це показує Крістева, у подоланні суб'єкта письма, який у процесі діалогу «розщеплюється» на «суб'єкт висловлювання-дії» і «суб'єкт висловлювання-результату». Два останніх «поперемінно виявляються одне для одного то означуваними, то означниками, хоча насправді являють собою лише пермутативну гру двох означників» [18, с. 177]. В результаті автор як суб'єкт письма перетворюється на суб'єкт дискурсу, уподібнюючись актору, що презентує певний образ у виставі, але при тому, що розіграє цю виставу не сам актор, а текст.

Сказане спонукає в черговий раз звернутися до праці Ж. Дерріда «Про граматику», яка стала свого роду маніфестом філософії постмодернізму. Утворення змісту, як можна зрозуміти зі сказаного вище, потрібно розуміти не в традиційному структуралістському сенсі як позначення сутнього, яке є наявним, а навпаки, як відсутність наперед заданої структури означників. Це свідчить не про відсутність змісту, але про зміну принципу позначення останнього. Зміст вичитується не з того, що позначено, а з того, що не позначено: не наявність, а відсутність, при цьому стає змісторозрізнавальною ознакою. Слід у такому відношенні – це не лише символ відсутності, це відбиток, суть якого полягає у виявленні неявного. При цьо-

му слід не мислитися, а домислюється: «це означувальна структура, яку повинно виробити саме критичне читання» [5, с. 313]. Таким чином відбувається самоідентифікація змісту суб'єктом дискурсу, завдяки чому позначення стає суто суб'єктивним чинником, притаманним конкретному дискурсу або тексту. Отже, можна побачити, що в постструктуралізмі з'являється поняття суб'єкта, за допомогою якого персоналізують практику означування, намагаючись надати їй індивідуального забарвлення. Проте насправді такий суб'єкт не є іманентним свідомості, а залишається зовнішньою стосовно останньої «грою означників» тексту. Текст у такому відношенні може впливати на свідомість, певним чином виражати та формувати її, але не бути нею.

В аналогічному сенсі У. Еко говорить про «логіку Іншого», в яку із необхідністю потрапляє суб'єкт для того, щоб мати можливість самоідентифікуватися. Логіка Іншого, за У. Еко, є передусім «зчепленням означників», позаяк «Інший як зчеплення означників говорить у нас про себе» [20, с. 425], тобто «Іншим» у такому відношенні є будь-яка річ зовнішнього світу, будь-який зміст тією мірою, якою він виявляє себе у свідомості. Виявити «комбінаторику означальних», за У. Еко, можна лише через певну «метамову», якою може бути мова «не визначень, а навіювань, мова, яка не стільки говорить про «Іншого», скільки на нього натякає», «мова, якою говоримо не ми, а яка розмовляє нами» [20, с. 428]. Отже, стає зрозуміло, що йдеться про вплив на свідомість людини, вплив, що здійснюється не змістом, а процесом артикуляції означників як метамови, що генерує цей зміст. Прикладом такої «метамови» людської свідомості, за У. Еко, є твір мистецтва.

Неважко побачити, що така постановка питання є цілком гайдегерівською, позаяк «відсутність структури», про яку веде мову У. Еко, є «саме буття як розрізнення» [20, с. 432]. У. Еко говорить про те, що «ланцюг означників» складається як те, що Г. Гадамер називає «самопрезентацією», суть якої полягає не в комунікації готового змісту і не в постулюванні певної структури змісторозрізнавальних ознак, а у спонуканні свідомості до розрізнавальної роботи, до інтерпретації і тлумачення означальних. Тобто мова, знакова система, комунікація змісту – це ті чинники, за допомогою яких здійснюється мислення в просторі «маніфестування» Буття.

Виходячи з контексту сказаного, ще одну аналогію можна провести із теорією тексту, розробленою Ю. Лотманом. Вчений навмисно протиставляє текст розмовної мови, «який організується лінійно і є дискретним за своєю природою», та риторичний текст-троп, «інтегрований у змістовому відношенні» [13, с. 56]. Якщо текст лінійного типу організації підпорядкований суто комуніка-

тивним функціям, то текст риторичного типу має когнітивну функцію, і його завдання полягає у структуруванні свідомості й організації мислення. У працях Ю. Лотмана можна побачити зв'язок між двома вказаними типами організації тексту і двома системами комунікації змісту, здійснюваними за напрямками «Я-Інший» та «Я-Я». Якщо перший напрям «забезпечує лише передачу певного константного об'єму інформації, то в каналі «Я-Я» відбувається її якісна трансформація, яка призводить до перебудови самого цього «Я» [13, с. 26]. Текст при цьому постійно здійснює перехід із одного каналу комунікації в інший, перетворюючись із семантичного повідомлення на асемантичну, синтагматичну структуру: зміст окремих знаків редукується, знаки перетворюються на мнемонічні індекси, послідовність яких тяжіє до ритмічної структури типу орнаменту. Таким чином, «текст у каналі «Я-Я» має тенденцію набувати індивідуальних значень і отримує функцію організатора невпорядкованих асоціацій, що накопичуються у свідомості особистості» [13, с. 35]. Так виникає феномен, охарактеризований Ю. Лотманом як «автокомунікація», коли «один і той же текст може грати роль і повідомлення, і коду, або, осцілюючи між цими полюсами, того й іншого одночасно» [13, с. 37].

Схожу концепцію автокомунікації розвивають М. Мамардашвілі та О. П'ятигорський. Автори принципово відрізняють свідомість від мислення. Це означає, що поняття «свідомість», на відміну від поняття «зміст», не може бути визначено позитивно. Принципова різниця між змістом і свідомістю, на думку авторів, полягає в тому, що зміст комунікується, тобто передається як повідомлення від адресанта до адресата, тоді як свідомість не комунікується і не передається, а *може лише виникати* [14, с. 67]. Тобто виникнення свідомості, з такої точки зору, є свого роду реакцією на зміст, вона формується в процесі сприйняття змісту. Разом із тим, оскільки носієм змісту є текст, формування свідомості, на думку авторів, відбувається в процесі читання тексту. Свідомість, з такої точки зору, є «такий текст, який виникає актом читання цього тексту» [14, с. 77]. У зв'язку зі сказаним виникають поняття «стан свідомості» і «структура свідомості». Так, стан свідомості – це якість читання тексту, що відображає вплив змісту на свідомість, а структура свідомості – це характеристика усвідомлення свідомістю самої себе в якості тексту як певної структури змісту.

Сказане дозволяє також провести паралелі із міркуваннями О. Лосева, наведеними у праці «Філософія імені». Автокомунікацію в такому сенсі можна розглядати як взаємовідношення позитивної відсутності – «меону» і смислу як «сутності», або чистої наявності. Меон, за словами О. Лосева, є «не просто запереченням факту наяв-

ності, а утвердженням факту оформлення предмета» [12, с. 647]. Тобто меон є тим ірраціональним началом, «чистим розрізненням» (за Ж. Дерріда), що протиставляється свідомості як раціональному (змістовому) началу, «без якого сам зміст втрачає визначеність і обрис» [11, с. 647]. Формами взаємовизначення цих двох начал стають не лише форми відображення змісту у свідомості, але і сама свідомість як «енергема» – структурований смисл. Енергема у такому відношенні є семіотичною категорією тією мірою, якою вона відображає відповідні принципи осмислення дійсності.

Висновок, який можна зробити, виходячи з аналізу наведених вище міркувань, є таким. Бінарна диспозиція «означник–означуване», закладена Ф. де Соссюром в основу семіології, як показано вище, стає стрижневим принципом структуралізму і залишається таким у постструктуралізмі, хоча в останньому випадку і відбувається зміщення акцентів на «текст» і його «суб'єкт». Проте, насправді, реальний суб'єкт – свідомість людини, яка здійснює позначення і утворює зміст, у постсоссюрівській семіології постійно редукується, як про це пише Г. Косиков, і підміняється структурою у структуралізмі та грою означників в тексті, у постструктуралізмі [9, с. 47, 48]. Причину цього слід шукати в тому, що сам Ф. де Соссюр першопочатково помістив обидва складники знаку (поняття і акустичний образ) «у середину» свідомості, зробивши їх однаковою мірою ментальними, як про це йшлося на початку цієї статті. Проте, оскільки будь-яке існування поза свідомістю неможливе, стала виникати постійна потреба в конституюванні певного середовища існування знаку, яке видавалося за свідомість або заміщувало її. Таку функцію виконує мова як універсальна структура у структуралізмі. Такими є також «текст», за Р. Бартом та Ю. Крістєвою, «відсутня структура» Іншого, за У. Еко, у постструктуралізмі. В обох випадках виникає певна опосередковуюча сфера, вдало названа Р. Бартом «міфогенним пристроєм» [3].

Цей момент надзвичайно зближує семіологію соссюрівського зразка із герменевтичною феноменологією М. Гайдеггера, але з тією різницею, що у концепції Гайдеггера «тут-буття» конституюється через артикуляцію «внутрішньосвітової сутності» [19], а у семіології, навпаки, артикуляція стає екзистенційним середовищем знаку, що було влучно підмічено У. Еко. Такий підхід створює широкі можливості для розгляду означувальної діяльності як екзистенціалу, що дозволить моделювати не лише принципи артикуляції змісту, але і саму свідомість, яка здійснює артикуляцію.

Принципово інший підхід до знаку можна побачити в американській школі семіотики. Центральним поняттям тут є поняття «інтерпретант», що уособлює відношення сигніфікату до позна-

чуваного об'єкта. Спільним для праць Ч. Пірса, Ч. Морріса, Т. Сібока та Дж. Ділі є розуміння інтерпретанта як способу бачення дійсності, за допомогою якого свідомість наділяє змістом все, що сприймає. Знакова дійсність у такому відношенні є специфічною дійсністю, що заміщує реальність і впливає на свідомість, спонукаючи її до продукування інтенціонального поля інтерпретанта, що стає для останньої «об'єктно поданою» картиною дійсності. Так виникає «петля» семіозу: дія знаків як процес постійного продукування змісту ставиться у залежність від самих знаків, які є субститутами денотату [6, с. 58–67].

Сказане означає, що створення фактичної картини дійсності або те, що Дж. Ділі називає «репрезентативністю», є основною функцією семіозу. Сама репрезентована реальність при цьому стає неважливою. «Семіоз є процесом одкровення, – стверджує Дж. Ділі, – а кожен процес одкровення передбачає можливість обману чи зради» [6, с. 47]. Будь-який предмет у такому сенсі може функціонувати як знак тією мірою, якою відношення до іншого предмета, яке він викликає, стає досвідом свідомості. Отже, знак *показує* тією мірою, якою свідомість *бачить*. Знаки, виходячи із положень американської школи, не існують самі по собі, вони формуються в досвіді, виникаючи з інших знаків. «Ми мислимо лише в знаках», стверджує Ч. Пірс [16, с. 217]. «Знак є Пізнання, яке, з одного боку, встановлюється дечим іншим від нього, тим, що називається його Об'єктом, а з іншого боку, воно таким чином визначає Розум, – це визначення я називаю Інтерпретантом, створеним знаком, – що цей Інтерпретуючий Розум тепер опосередковано є Об'єктом» [16, с. 226].

Отже, не сам об'єкт дійсності, а конституювання такого об'єкта в розумі як інтерпретанта, виходячи із наведеного визначення Ч. Пірса, є завданням семіозу. Сказане дозволяє провести недвозначні паралелі із феноменологією Е. Гуссерля. Так, можна сказати, що феноменологічна редукція, яку Е. Гуссерль здійснює стосовно реальної дійсності, є цілком аналогічною трансформації причинно-наслідкового відношення двосутності у семіотичну трисутність, оскільки в обох випадках відбувається заміщення реальності певним корелятом свідомості: інтенційним предметом у першому випадку та інтерпретантом – у другому. Різниця полягає лише в тому, що в першому випадку цей корелят є безпосереднім, тоді як в другому – опосередковується відношенням до знаку.

Таким чином, можна сказати, що знак, як і комунікація загалом, може функціонувати не лише на «горизонтальному» рівні, тобто як засіб для передавання інформації між відправником та отримувачем, але також для «всвітлення» власного екзистенційного середо-

вища, яким є свідомість самого індивіда, що здійснює комунікацію. В останньому випадку матиме місце певна внутрішня комунікація, що слугуватиме не для інформування про оточуючу реальність, а конституюватиме спосіб інтерпретації останньої, тобто бачення реальності.

Література

1. Барт Р. S/Z / Пер. с фр. Г. Косикова и П. Мурат. Москва : Академ. проект, 2009. 373 с.
2. Барт Р. Избранные работы: Семиотика. Поэтика. Москва : Прогресс, 1994. 616 с.
3. Барт Р. Мифологии / пер. с фр. С. Зенкина. Москва : Академический Проект, 2008. 352 с.
4. Вальденфельс Б. Вступ до феноменології / пер. з нім. М.Д. Култаєва, В.І. Кебуладзе. Київ : Альтер-прес, 2002. 176 с.
5. Деррида Ж. О грамматологии / пер. с фр. Н. Автономовой. Москва : Ad Marginem, 2000. 512 с.
6. Ділі Джон. Основи семіотики / пер. з англ. А. Карась. Львів : Арсенал, 2000. 232 с.
7. Єрмоленко А.М. Комунікативна практична філософія. Київ : Лібра, 1999. 488 с.
8. Карась А. Семіотична перспектива інтерпретації реальності як дійсності. *Філософська думка*. Київ : Інститут філософії ім. Г. Сковороди НАН України, 2008. № 5. С. 16–29.
9. Косиков Г.К. Структура и/или «текст» (стратегии современной семиотики). *Французская семиотика: От структурализма к постструктурализму*. Москва : Прогресс, 2000. С. 3–48.
10. Кристева Ю. Избранные труды: Разрушение поэтики. Москва : РОССПЭН, 2004. 654 с.
11. Лосев А.Ф. Проблема вариативного функционирования живописной образности в художественной литературе. *Литература и живопись*. Ленинград : Наука, 1982. С. 31–65.
12. Лосев А.Ф. Философия имени. *Бытие, имя, космос*. Москва : Мысль, 1993. С. 614–801.
13. Лотман Ю.М. Внутри мыслящих миров. Человек – текст – семиосфера – история. Москва : Языки русской культуры, 1996. 464 с.
14. Мамардашвили М.К., Пятигорский А.М. Символ и сознание. Москва : Языки русской культуры, 1997. 217 с.
15. Моррис Ч.У. Основания теории знаков. *Семиотика. Антология* / сост. и общ. ред. Ю.С. Степанов. Москва : Академический проект, 2001. С. 45–110.
16. Пирс Ч.С. Избранные философские произведения / пер. с англ. К. Голубович и др. Москва : Логос, 2000. 448 с.
17. Соссюр Ф. де. Курс общей лингвистики / под ред. с прим. Р.И. Шор. Москва : Книж. дом «Либроком», 2009. Изд. 4-е. 256 с.
18. Французская семиотика: От структурализма к постструктурализму / пер. с фр. и вступ. статья Г.К. Косикова. Москва : Прогресс, 2000. 536 с.
19. Хайдеггер М. Бытие и время / пер. с нем. В.В. Библихина. Москва : Ad Marginem, 1997. 451 с.
20. Эко Умберто. Отсутствующая структура. Введение в семиологию. Санкт-Петербург : Symposium, 2006. 544 с.

Анотація

Сковронський Б. В. Онтологічний вимір знаку та його розуміння в американській і європейській традиціях. – Стаття.

У статті здійснюється спроба дослідити онтологічний вимір знаку, пов'язавши розуміння знаку, що склалося у наукових традиціях, що йдуть від Ф. де Соссюра та Ч. Пірса, із методологічним потенціалом двох основних традицій феноменологічної школи – трансцендентальної (Е. Гуссерль) та екзистенційної (М. Хайдеггер).

Зокрема, показано, що бінарна диспозиція «означник-означуване», закладена Ф. де Соссюром в основу семіології, стає стрижневим принципом структуралізму і залишається таким у постструктуралізмі, хоча в останньому випадку і відбувається зміщення акцентів на «текст» і його «суб'єкт». Проте, насправді, реальний суб'єкт – свідомість людини, яка здійснює позначення і утворює зміст, – у постсоссюрівській семіології постійно редукується. Причину цього слід шукати в тому, що, оскільки будь-яке існування поза свідомістю неможливе, стала виникати постійна потреба в конституюванні певного середовища існування знаку, яке видавалося за свідомість або заміщувало її. Цей момент надзвичайно зближує семіологію соссюрівського зразка із герменевтичною феноменологією М. Хайдеггера, але з тією різницею, що у концепції Хайдеггера «тут-буття» конституюється через артикуляцію «внутрішньосвітової сутності», а у семіології, навпаки, артикуляція стає екзистенційним середовищем знаку.

В американській школі семіотики центральним поняттям стає поняття «інтерпретант», що уособлює відношення сигніфікату до позначуваного об'єкта. Знакова дійсність у такому відношенні є специфічною дійсністю, що заміщує реальність і впливає на свідомість, спонукаючи її до продукування інтенціонального поля інтерпретанта, що стає для останньої «об'єктно поданою» картиною дійсності. Знак, таким чином, *показує* тією мірою, якою свідомість *бачить*. Сказане дозволяє провести паралелі із феноменологією Е. Гуссерля. Так, можна сказати, що феноменологічна редукція, яку Е. Гуссерль здійснює стосовно реальної дійсності, є цілком аналогічною трансформації причинно-наслідкового відношення двосутності у семіотичну трисутність, оскільки в обох випадках відбувається заміщення реальності певним корелятом свідомості: інтенційним предметом у першому випадку та інтерпретантом – у другому.

Ключові слова: комунікація, знак, означник, означуване, інтерпретант, інтенційність, екзистенція.

Summary

Skovronskyi B. V. Ontological dimension of the sign and its understanding in the American and European traditions. – Article.

The article attempts to investigate the ontological dimension of the sign by linking the understanding of the sign that has developed in the scientific traditions of F. de Saussure and C. Pierce with the methodological potential of the two main traditions of the phenomenological school – the transcendental (E. Husserl) and the existential (M. Heidegger).

In particular, it is shown that the binary disposition of the “signifier-signified”, laid down by F. de Saussure as the basis of semiology, becomes the core principle of structuralism and remains so in poststructuralism, although in the latter case there is a shift in emphasis on the “text” and its “subject”. However, in reality, the real subject – the human consciousness that performs the designation and forms the content – is constantly reduced in post-Saussure semiology. The reason for this should be sought in the fact that since any existence outside of consciousness is impossible, there began to be a constant need to constitute a certain habitat of the sign, which was posed as consciousness or replaced the latter. This moment brings the semiology of the Saussure sample extremely close to the hermeneutic phenomenology of M. Heidegger, but with the difference that Heidegger's concept of “here-being” is constituted through the articulation of the “inworldly essence”, and in semiology, on the contrary, articulation becomes the existential medium of the sign.

In the American school of semiotics, the concept of “interpretant” becomes the central concept, personifying the relation of the signification to the designated object. Sign reality in this respect is a specific reality that replaces reality and affects consciousness, prompting it to produce an intentional field of the interpreter, which becomes for the latter an “object-presented” picture of reality. The sign, therefore, shows to the extent that consciousness sees. The above allows us to draw parallels with the phenomenology of E. Husserl. Thus, we can say that the phenomenological reduction that E. Husserl carries out in relation to real reality is quite similar to the transformation of the causal relation of binaryness into a semiotic trientity, since in both cases there is a replacement of reality with a certain correlate of consciousness: an intentional subject in the first case and an interpreter in the second.

Key words: communication, sign, signifier, signified, interpreter, intentionality, existentiality.